

[0844] [Bespreek] *Goffe Th. Jensma, De gemaskerde god. François HaverSchmidt en het Oera Linda-Boek, Zutphen & Leeuwarden (2004): Walburg Pers & Fryske Akademy, 467 pp., ISBN 90-5730-344-2 (Proefschrift Rijksuniversiteit Groningen). Goffe Jensma (ed.), Het Oera Linda-Boek. Facsimile – Transcriptie – Vertaling, Hilversum & Leeuwarden (2006): Verloren & Fryske Akademy, 448 pp., ISBN 90-6550-841-4.*

Het onderzoek naar vorm, inhoud en achtergrond van het Oera Linda-Boek verloopt schoksgewijze. Dat is duidelijk te zien in de grafiek met de aantallen publicaties over dit werk uit de periode 1871-1956, die afgedrukt staat in het proefschrift waarmee Goffe Jensma de doctorsgraad in de Godgeleerdheid en Godsdienstwetenschap verwierf (p. 170). Het is nog te vroeg om vast te stellen of er nu na het verschijnen van de omvangrijke studie *over* en de al even rijke en informatieve editie *van* het werk opnieuw een heftige discussie zal ontstaan. Ik verwacht dat eigenlijk niet. Ja natuurlijk, Jensma's publicaties (in de beide boeken en in eerdere artikelen) hebben inmiddels al ruimschoots de aandacht getrokken. Zijn conclusies zijn evenwel zo sterk onderbouwd – bovendien nog weergegeven in een meeslepende stijl – dat men wel heel goede argumenten moet hebben om hier tegenin te gaan. De argumentatie wordt *in extenso* geleverd in de dissertatie uit 2004, maar in beknoptere vorm staat die ook in de inleiding op de editie, die met enige vertraging anderhalf jaar later verscheen. Beide werken worden hier dan ook niet gescheiden besproken.

Om maar meteen Jensma's hoofdconclusie weer te geven: hij wijst drie personen aan die betrokken waren bij productie en lancering van het Oera Linda-Boek: François HaverSchmidt als bedenker/schrijver, Cornelis Over de Linden als afschrijver en Eelco Verwijs als redacteur. Het is niet zo dat dit in het OLB-onderzoek helemaal onbekende namen zijn. Jensma brengt echter een heel nieuw accent aan: eerdere interpretaties worden niet afgewezen, maar het OLB moet vooral worden gelezen als een allegorie op de negentiende-eeuwse richtingenstrijd binnen de Hervormde Kerk, de conflicten tussen de liberaal-vrijzinnige modernistische richting (in het OLB Frya's kinderen, de Friezen dus) en de verschillende rechtzinnige stromingen (Finda's kinderen, de "fijnen").

Daarmee zijn we er echter nog niet, noch bij de interpretatie van het OLB, noch bij de lectuur van het werk van Jensma. Beide besproken boeken bevatten een beschrijving van de productie van het boek (handschrift, schrift, taal, opbouw, [pseudo-]historische achtergrond, etc.), ze bieden een uitgebreid overzicht van de geschiedenis van het onderzoek, vooral van het al wat oudere, en geven een diepgravende karakterschets van de hoofdrolspelers.

In het tweede boek, de editie, vinden we een facsimile, een tekstweergave in een eigengereid, maar goed leesbaar OLB-schrift, een kritisch apparaat, verklarende noten en een soms eveneens verklarende vertaling. Zeer nuttig is ook de verwijzing naar de pagina's van de eerste editie van het OLB, die zoals Jensma aantoonde in tekst en vertaling het hele verdere onderzoek gestuurd heeft. Hierdoor kunnen alle

eerdere publicaties van het begin van de jaren zeventig van de negentiende eeuw af aan getoetst worden aan Jensma's uitgave.

Die eerste editie, die van de classicus en bestudeerder van de vroege geschiedenis van Friesland Jan Gerhardus Ottema, bracht een heftige pennenstrijd teweeg, waarvan het voorlopige resultaat was dat het OLB onecht was. Toen die jaren zeventig voorbij waren, werd het dan ook stil rondom het Oera Linda-Boek. Het pleit leek beslecht te zijn, en bovendien waren twee leden van het nu door Goffe Jensma met kracht van argumenten aangewezen auteursteam, te weten Cornelis Over de Linden en Eelco Verwijs, dood, evenals degene die het werk in druk toegankelijk had gemaakt, Ottema. Een ander belangrijk personage uit Goffe Jensma's dissertatie, François HaverSchmidt, moest zich wel gedeisd houden. Het is immers nogal wat om (misschien niet helemaal zo bedoeld) verantwoordelijk te zijn voor een actie die geleid had tot ernstige aantasting van de wetenschappelijke eer van je vroegere gymnasiumleraar, Ottema dus, en - erger nog - tot diens uiteindelijke zelfdoding. Bovendien leek de vraag waarmee ieder die niet geloofde in de echtheid van het OLB, gepreoccupeerd was: *whodunit?*, vooralsnog beantwoord te zijn door Beckering Vinkers. Het OLB zou gefabriceerd zijn door Cornelis Over de Linden, en dat alles ter meerdere glorie van zijn eigen familie!

Maar met het aanbreken van de nieuwe eeuw, de twintigste, nam de aandacht weer toe. Johan Winkler wist, bedoeld of onbedoeld, de spanning op te voeren, en de verwachting ontstond dat in zijn wetenschappelijk testament de waarheid uit de doeken zou worden gedaan. Toen dan bij Winklers dood, in 1916, het befaamde kistje werd geopend, was de teleurstelling groot. In ieder geval leek in het verdere onderzoek zijn oplossing maar zeer gedeeltelijk opgepakt te worden. De rol van Eelco Verwijs werd later weer uitvergroot, met name door Murk de Jong - met kracht bestreden door P.C.J.A. Boeles trouwens.

Het is een trieste ironie, gezien de bedoeling die HaverSchmidt met het werk gehad zou hebben, maar vanaf de jaren dertig wordt het veld van de OLB-belangstelling beheerst door hele nazi's en halve gekken (Himmlers *Ahnenerbe* en *New-Age*-adepten) - geestelijk gezonde onderzoekers als bijvoorbeeld Hellinga, Sixma van Heemstra, Van der Meij niet te na gesproken. Toch haakt Goffe Jensma bij zijn onderzoek daar niet aan. Hij pakt de draad op die Winkler, bij testament, in 1916 had uitgeworpen. In aansluiting daarop noemt Jensma drie hoofddaders: HaverSchmidt, Verwijs en Over de Linden. HaverSchmidt beoogde met zijn mystificatie aan te tonen dat ook de Bijbel niet als een letterlijk document gelezen moest worden, de cynische spotter Verwijs zag onder andere een kans om de zijns inziens lichtgelovige en pedante archivaris Eekhoff een hak te zetten, en Over de Linden had misschien wel statusverhoging van zijn familie op het oog, maar werd (daarin) ook door de beide anderen gebruikt. Met name het eerste motief wordt door Goffe Jensma met kennis en eruditie uitgewerkt: het OLB is in zijn kern een allegorie op de richtingenstrijd binnen de Hervormde Kerk, en voorts belicht Jensma de literaire waarde van het werk en plaatst hij het in een ruimere literaire context.

Daarmee worden de schijnwerpers op het OLB anders gericht dan tot nu toe het geval was: in de voorstelling van zaken van Goffe Jensma is het hoofddoel niet meer een ridiculisering van het Fries taalkundig en historisch nationalisme, maar is dat laatste hoogstens een middel om een ander doel te bereiken. Dat dat andere doel, het hierboven genoemde, het hoofddoel was, daarvoor levert Jensma argumenten die ook van kracht zouden zijn als hij in een andere faculteit dan die van de Godgeleerdheid gepromoveerd was. Toch is het nog altijd de moeite waard om het OLB ook tegen de meer Friese achtergrond te bestuderen.

Een heel belangrijk middel dat de auteurs van het OLB hanteren, wordt gevormd door de systematisch onsystematische, dus kolderieke, vormleer en spelling van het OLBees (zo duidt Jensma de taal van het OLB aan). Nagenoeg alle onderzoekers, ook Jensma, zien in de OLBeese spelling een persiflage van de sterk historiserende *Iduna-stavering* en de voorlopers daarvan. Jensma wijst erop dat deze spelling bij het verschijnen van het OLB al *passé* was, en dat de truc dus niet meer werkte. Dat kan wel zo zijn, maar ik denk dat noch door de auteurs van het OLB, noch door latere onderzoekers helemaal recht gedaan wordt aan deze ons nu overdreven voorkomende manier van spellen. Met zijn sterk op oudere taalfasen gerichte norm paste de *Iduna*-spelling goed in de taalwetenschap die in de eerste helft van de negentiende eeuw modern was. Bovendien moeten we bedenken dat de negentiende eeuw bij uitstek de tijd van de briefcultuur was. Eenheid van spelling voor de verschillende varianten van het Fries, geografisch en ook door de tijd heen, diende de schriftelijke communicatie, en wat zou het dan uitmaken wanneer Friezen uit Sleeswijk en uit de Nederlandse provincie Friesland een zelfde tekst verschillend uitspraken als je elkaar toch nooit persoonlijk ontmoet? Met andere woorden, aan de *Iduna-stavering* ligt een duidelijk concept ten grondslag. Dat dit niet gezien werd door de in wezen Hollandstalige voorvechters van de Friese taalcultuur (en dus ook door de beide hoofdauteurs van het OLB) zegt meer over hen dan over die taalkundige opvatting.

Bij die op het verleden gerichte spelling hoort ook een archaïserende morfologie. In het geschreven *Iduna*-Fries worden buigingsvormen geïntroduceerd die in het vijftiende-eeuwse Fries al achterhaald waren. In het OLB wordt de zaak nog op de spits gedreven. De lidwoordsvormen ogen wel heel middeleeuws, maar nagenoeg geen enkele daarvan is correct. Onderwerpen hebben een lidwoord in de datief en ook andere naamvallen werden door elkaar gehutseld. Er zit wel enig systeem in die *madness*, dat heeft Jensma helder uiteengezet, maar het is mij onbegrijpelijk dat de eerste tekstbezorger van het OLB, Ottema, niet gestruikeld is over dit ratjetoe van buigingsvormen. Hij - klassiek filoloog en grammaticus bij uitstek - laat zijn editie voorafgaan door een omzetting in het OLBees van de bekende Oudfriese passage over de drie "noden" uit het tweede van de Vierentwintig Landrechten, de drie redenen waarom een weduwe het bezit van haar kind mag verkopen. Die omzetting is volkomen correct: lidwoorden in de nominatief bij onderwerpen van een zin, accusatieven bij lijdende voorwerpen, en

ga maar door. Ottema betoont zich een goed kenner van de Oudfriese grammatica, maar die kennis werkt niet door in zijn editie van het OLB.

Goffe Jensma demonstreert heel helder hoe Ottema's vertaling de latere receptie sterk heeft beïnvloed. Zeker de recipiënten die het Nederlands niet machtig waren, konden de taalgrappen niet begrijpen. Ik kan het duidelijk maken met een modern voorbeeld. Stel dat we te maken hebben met een kolderiek pseudo-Engels toneelstukje waarin de ene persoon tegen de andere zegt: "Go your gang!". Je hoeft zo'n scholierengrapje niet leuk te vinden, maar het is dan wel meteen duidelijk met wat voor een tekst je te maken hebt. Maar een moderne Ottema zou de tekst dan gewoon in het Nederlands vertalen met "Ga je gang!", en dan is voor een lezer van zijn vertaling die niet over de oorspronkelijke tekst beschikt, de clou eruit. Zo ook in Ottema's editie van het OLB. Het kolderieke spelen met de taal is in de vertaling onzichtbaar geworden. Het werk oogt nu ineens erg serieus.

Dit is niet de werkwijze van Jensma. Een passage als DHA HJA ... HERADON, ... BRÛDE HJA HINNE wordt door Ottema vertaald met 'trokken zij weg', en daarmee gaat de associatie met Fries *hinnebrûie* volledig verloren. Jensma vertaalt 'bruiden zij heen'. Het is geen gangbaar Nederlands meer, maar in ieder geval is de persiflerende stijl van de auteur(s) zo niet verloren gegaan. De receptie van het OLB, ook buiten Nederland, is juist verlopen via die in wezen gecasteerde Nederlandse vertaling van Ottema. *The medium - the translation - is the message* voor alle latere recipiënten. Ik interesseer me sterk in de receptiegeschiedenis van het Oera Linda Boek, en de nadruk die Jensma legt op de functie juist van de vertaling daarvan, was een *eye-opener* voor me. Ik maak overigens wel de aantekening dat Wirth, die met zijn vertaling *Die Ura Linda Chronik* uit het begin van de jaren dertig van de vorige eeuw er verantwoordelijk voor is dat bepaalde nazi-kringen het werk omarmd hebben, wel degelijk de oorspronkelijke tekst, althans die in de uitgave van Ottema, heeft gebruikt en dat in zijn vertaling ook laat zien.

Toch zou ik wel graag iets meer over het vertaalprincipe van Goffe Jensma willen horen. Probeer hij, anders dan Ottema, iets van het kolderieke van het OLB in zijn vertaling te laten doorklinken? Zo ja, is hem dat gelukt, is het overigens dan nog wel een vertaling, en nog verder: gaat ook zijn vertaling de receptie van het OLB sturen, en dan, in welke richting? Ik zeg dit omdat Jensma, congeniaal met de voornaamste auteur, in zijn vertaling haast als een Deutero-HaverSchmidt gaat meedichten

Maar het OLB heeft niet alleen een vorm, de inhoud is even belangrijk in de opzet van de mystificatoren. In een bepaalde passage wordt gesproken van de 'twaalf groot zoetwater stroomen' (Ottema) of de 'twaalf grote, zoete loopstromen' (Jensma), en dat past geheel in de lijn van de fantastische Friese geschiedschrijving, waar het Friese gebied zich tot ver buiten de bekende grenzen uitstrekt. Ottema wil daarover geen misverstand laten bestaan. In een toelichtende brochure van 1873 verklaart hij: "Geheel Europa begrensd door eene lijn van Königsberg tot Triest behoort tot Fryas erf". En de TWELIF GRÂTA SWETE RIN.STRAMA (47/26v.) weet hij ook op te sommen: het zijn de Weichsel, Oder, Elbe, Wezer,

Eems, Rijn, Schelde, Seine, Loire, Garonne, Rhône en Po! Ik wijs verder op een publicatie van Ottema uit 1845: *Verhandeling over den loop der rivieren door het land der Friezen en Batavieren in het Romeinsche tijdperk*. Die publicatie verscheen een of twee jaar voordat HaverSchmidt als gymnasiast ingeschreven werd aan de school waar Ottema *praeceptor* was. Hij zou dus best met titel en inhoud ervan vertrouwd geraakt kunnen zijn, en - ik ga nu nieuwe verwarring stichten - zou Ottema dan niet alleen uiteindelijk het *slachtoffer*, maar in het begin ook een klein beetje het *doelwit* van HaverSchmidts persiflage hebben kunnen zijn?

Er is een element dat opvallend ontbreekt in het OLB. Alle zintuigen worden geprikkeld in de OLB-wereld, met uitzondering van het gehoor. Het is een erg amuzikaal werk. Ik bedoel niet de taal, want die is mooi. Nee, ik heb in het hele OLB maar op drie plaatsen een vermelding gevonden van muziek of zang, en dan nog tweemaal in een negatieve context: "Verleidelijke Finda, zoet was haar stem en geen vogel kon zingen gelijk zij, haar ogen lokten en loerden, maar wie erin keek werd slaaf." Het OLB moest een beetje op de Bijbel lijken, en ik besef dat de Heilige Schrift ook niet de meest adequate inleiding in de muziekgeschiedenis is, zeker niet het Nieuwe Testament. Maar David brengt Saul wel tot rust met zijn muzikale therapie, en dan hebben we ook nog de psalmen, met in psalm 150 zelfs een volledige orkestbezetting. Hoe was HaverSchmidts relatie met de muziek dan? Goed, hij dicht over de walddhoorn en de turkse trom, maar die instrumenten worden heel ironisch bespeeld. Zong mevrouw HaverSchmidt nooit Schubertliederen aan de piano, en was Eelco Verwijs niet verder gekomen dan drinkliederen? Zegt dus het ontbreken van muziek en zang in het Oera Linda Boek iets over de auteurs?

Ik sluit deze bespreking enigszins anekdotisch af. Het is een toevallige constellatie, maar kort voor ontvangst - en lectuur - van Jensma's proefschrift las ik *Ter navolging* van Kees 't Hart, een amusant, en soms wat scabreus boek, dat een cocktail van feiten en fictie uit de biografie van Betje Wolff en Aagje Deken biedt, gecombineerd met twee onderzoeksverslagen daarover. Nog levende neerlandici als Frits van Oostrom worden als semi-fictief personage opgevoerd, en dat alles in het kader van een brief-, zelfs e-mail-roman.

Goffe Jensma gaat nog niet zo ver dat hij Philippus Breuker en Marita Mathijssen als personages in zijn boek laat opdraven, maar hij zorgt er wel voor dat zijn historische personages als HaverSchmidt, Verwijs etc. zich zo gedragen als in de structuur van zijn (ik zeg het wat plagerig) "wetenschappelijke roman waarmee hij de doctorstitel heeft verworven" past. In feite zitten er geen onafgehechte draadjes in, en daardoor voldoet zijn boek aan de formele eisen die aan een traditionele roman gesteld mogen worden. Het boek zuigt de lezer mee, ook door zijn fraaie stijl en doordachte compositie. Ik ken maar één ander boek over het OLB dat mij als lezer zo in boeien geslagen heeft, Murk de Jongs *Het geheim van het Oera Linda Boek*, maar dat boek las ik 45 jaar geleden. Nu ben ik ouder en beschik over een veel grotere leeservaring. Jensma's boek is een ultieme vorm van vrijheidsberoving. De lezer kan bij lectuur geen kant meer uit.

En daarmee is de kracht van de beide publicaties tegelijkertijd ook hun zwakte. Jensma beheerst op een soevereine wijze het terrein van de Friese literatuur- en cultuurwetenschap van de negentiende eeuw, hij weet ook wat er buiten Friesland gaande is. Aan een wetenschappelijke studie moet je evenwel twee eisen stellen: ze moet een hoge intrinsieke kwaliteit hebben (aan die eis voldoet Jensma met zijn beide boeken ten volle), en ze moet uitdagen tot verdere discussie (die weg blokkeert hij helaas wel). Niettemin, twee prachtige publicaties over een werk dat Goffe Jensma nu definitief aan de Friestalige letterkunde heeft ontnomen, maar waarmee hij de Nederlandse literatuur- en cultuurgeschiedenis heeft verrijkt!

Henk D. Meijering
Kolonieweg 26
9865 VZ Opende